

«Американські гірки» України в питаннях захисту викривачів свідчать про нестабільність в дотриманні нею взятих на себе зобов'язань щодо здійснення антикорупційних реформ

1 березня 2021 року

Експертна думка: Анна Майєрс, Виконавча Директорка Міжнародної мережі викривачів [[Whistleblowing International Network](#)] (WIN) та Том Девайн, юридичний директор Проекту «Підзвітність уряду» [Government Accountability Project] у Вашингтоні, округ Колумбія, Член Правління WIN.

В грудні 2019 року Україна ввела в дію епохальне законодавство з питань протидії корупції, зокрема з питань запровадження засобів захисту викривачів, що є неперевершеним за рівнем відповідності принципам передового міжнародного досвіду. Зараз Парламент прийняв доповнення до законопроекту №3450, які, якщо будуть підписані і набудуть статусу закону, спричинять скочування України з її місця взірця в питаннях законодавства з питань захисту викривачів в усьому світі до рівня світового розчарування.

Ще кілька тижнів тому засоби захисту викривачів, які було встановлено законодавством України в 2019 році, слугували прикладом протидії корупції і свободи слова для всього світу. Пізніше народний депутат Сергій Власенко неочікувано підмішав до законопроекту №3450 отруйну пігулку доповнень, які перетворюють епохальну реформу на найбільш примітивну пастку для викривачів у світі, наразивши їх на переслідування та зробивши їх беззахисними перед таким переслідуванням. Будь-яка група, що займається захистом викривачів, яка себе поважає, буде зобов'язана попередити будь-яку особу, яка намагається виконати свій обов'язок щодо повідомлення про корупцію, що згідно новопрописаних умов такий вчинок був би професійним самогубством.

Робота над законопроектом №3450 починалася як похвальні зусилля із забезпечення правового підґрунтя для створення та ведення Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) безпечного єдиного Каналу повідомлень викривачів (чи «порталу»). Портал полегшив та убезпечив би повідомлення про корупцію для викривачів, а також зменшив би ризики несанкціонованого доступу до їх повідомлень.

Народний депутат Власенко виправдав свої доповнення намаганням відокремити «донощиків» від викривачів. Дивним чином, ці доповнення якраз і змусять викривачів стати донощиками для збереження своїх прав. По суті, викривачі втратять всі засоби захисту, якщо тільки не звернуться до органів влади «поза спиною» свого працедавця та наразять на небезпеку колег, які їм допомагали.

В чому ж полягають «диявольські деталі», які криються за цим обманом? Закон не обмежує права публічно висловити свою думку, проте 96% викривачів в першу чергу висловлюють свої підозри в межах організації, в якій вони працюють. Це здійснюється в межах їхніх посадових обов'язків із застосуванням, за потреби, внутрішніх стримувань та противаг. В цьому і полягає Ахіллесова п'ята. На той час, як викривачі зроблять публічні заяви, вони вже будуть в правовому плані беззахисними перед звільненням, оскільки доповнення створюють перешкоди для внутрішніх повідомлень, які практично неможливо подолати.

По-перше, працівникові повинно бути «достеменно відомо» про вчинення пов'язаного з

корупцією правопорушення. [Нова Директива Європейського Союзу, що спрямована на забезпечення захисту викривачів](#), та узгоджені світові стандарти вимагають лише добросовісного та обґрунтованого припущення про те, що інформація є достовірною. Це зумовлене тим, що викривачі є свідками, і не повинні заміщати собою прокуратуру чи суди. Ці доповнення вимагатимуть від них наявності більш переконливих доказів просто для того, щоб отримати право на будь-які засоби захисту при повідомленні про підозри, аніж прокурорам потрібно для того, щоб посадити когось до в'язниці.

По-друге, працівники можуть подавати захищені повідомлення виключно керівникові організації. Це відмінняє права на будь-який інший нормальний спосіб повідомлення про підозри в межах організації, як-от інспекторам, аудиторам чи посадовцям з питань забезпечення відповідності. Якщо керівник високого рангу відсутній, більше нема куди звернутися, зберігаючи право на захист.

Проте, навіть подання повідомлення керівнику організації не є безпечним, і якщо тільки працівник не зможе довести, що йому «достеменно відомо», керівник буде невинуватим у вчиненні корупційних правопорушень. Як працівникові коли-небудь вдасться отримати необхідний рівень доказів?

Що в підсумку? У працівника відсутня безпечна можливість здійснити повідомлення за місцем своєї роботи. Вони можуть убезпечити свої права виключно через здійснення повідомлення безпосередньо до органів влади «поза спиною» свого працедавця. Іншими словами, якщо ви не донощик, ви втрачаєте свої права і стаєте беззахисним у правовому сенсі.

Після звернення до органів влади ситуація стає ще гіршою. Для збереження прав їм необхідно розкрити свої джерела, зокрема всіх тих, хто допоміг їм зібрати докази. Знову ж таки, вони змушені будуть стати донощиками. Невідворотним наслідком буде ізолювання викривачів, зробивши їх загрозою для всіх тих, хто допомагає в протидії корупції, але не хоче, щоб їхню особу було розкрито.

Це подвійний наступ як на захист, так і на ефективність повідомлення про корупцію. Першим важливим принципом забезпечення прав викривачів є солідарність, як для забезпечення правової сили, так і для того, щоб повідомлення, яке підкріплене необхідними доказами, було спроможне змінити ситуацію. Для належного повідомлення потрібна ціла команда. Якщо закон захищатиме тільки ту особу, яка подає повідомлення, і розкриватиме особи членів групи підтримки, це буде потужною зброєю проти його заявлених цілей.

Ці доповнення порушують істинні права, що встановлені Директивою ЄС, які 27 держав-членів повинні прийняти цього року, і які є критерієм для прийняття нових Членів. Вони не узгоджуються з [Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи щодо захисту викривачів від 2014 року](#), які застосовуються до України, так само, як і до 46 інших країн Європи. Саме тому Міжнародна мережа викривачів (WIN), за підтримки 40 ГО, які працюють у сфері підтримки викривачів, забезпечення прозорості та належного врядування, [закликала Президента Зеленського](#) накласти вето на законопроект №3450 та повернути його до Верховної Ради України (Парламенту) для вилучення шкідливих доповнень, одночасно зберігаючи надзвичайно необхідний канал повідомлення.

Принциповість позиції України щодо дотримання нею зобов'язань із протидії корупції залежить від Президента Зеленського. Якщо він не накладе вето на це грубе порушення закону і не поверне його до Парламенту для доопрацювання, так звані права викривачів опиняться під загрозою, а Україна порушить зобов'язання перед Європою щодо протидії корупції через свободу слова. Якраз викривачі і є справжніми Слугами Народу.